

Учтиви докрай

Едно от най-големите затруднения за българина е употребата на учтивите форми. Затова още в началото ми се ще да припомня много добре известния факт, че в съвременната българска книжовна реч учтивостта се изразява с формите за второ лице множествено число на глаголите. Това означава, че единствено правилни в такива случаи са изречения като *Гордеем се, че Вие сте сред най-ярките представители на съвременната ни култура; Вие ще прочетете това вместо мене или Получихте ли вчера съобщението навреме?*

От друга страна, това значи, че изречения като “Господинът ще прочете ли вместо мене декларацията?”, с които се сблъскваме понякога, където като израз на учтивост е използвана формата за трето лице единствено число, трябва да се разглеждат или като остарели (те действително са се употребявали често у нас в периода на Възраждането), или като твърде претенциозни, използвани днес до голяма степен и под чуждоезиково влияние.

Нужно е да припомним, че въвеждането на учтивите форми в книжовната ни реч става преди около век и половина, тоест не много отдавна, и това дава своето отражение във факта, че при прилагането на нормите има доста колебания и неясноти. Най-големият проблем в подобни случаи обаче се проявява, когато глаголът в изречението е употребен в минало време с помощта на съответното причастие.

Така много често се достига до изречения като “Господине, Вие ли сте казал това” или “Госпожо, Вие ли сте казала това”, като и в двете е допусната еднотипна грешка. И в двете изречения сложната форма на глагола за минало време е *съм казал*. А във второ лице множествено число, както е известно, тя гласи *сте казали*. Това означава, че не би трябвало да има значение дали се обръщаме учтиво към мъж или към жена, защото глаголната форма, която ще използваме и при двамата, е само една, а изречението може да бъде само *Вие ли сте казали това?*

Вероятно за грешките и колебанията в подобни случаи оказва влияние фактът, че мнозина не знаят, че *видял, викал, казал, получил, прочел* са причастия и ги разглеждат като прилагателни имена. При прилагателните действително съгласуването се съобразява с пола, тоест казва се *Госпожо, Вие сте много известна*. Вярно е, че понякога от престараване може да се достигне до “Госпожо, Вие сте много известни”, но това става рядко и подсказва единствено, че човек си спомня нещо от училище, но, за съжаление, не знае как трябва да го приложи.

Думи като *казал* или *получил* се възприемат като прилагателни, също както се възприемат и страдателни причастия от рода на *респектиран* в изречения от рода на *Както личи, Вие сте респектирана от казаното* или *Вие сте респектиран от казаното*. Същото важи и за страдателни причастия като *бит* в изречения като *От кого сте бита* или *От кого сте бит?* При учтивост обаче тези страдателни причастия се променят въз основа на пола на лицето, към което се обръщаме, защото не са съставна част на сложна глаголна форма.

Още по-сложно става, когато страдателното причастие се употребява наред със сложна

глаголна форма. Тогава от гледище на нормите на книжовния ни език трябва да се достигне до изречения като *Колко продължително сте били разпитвана първия ден?*, а не *сте била разпитвана*, или (по-рядко) *сте били разпитвани*, както ще срещнете употребени формите. Сходна е и комбинацията в изречението *Госпожо, Вие сте много елегантна с новата рокля, която сте си облекли днес*, където сложната глаголна форма е включена наред с прилагателно име.

Макар за много хора днес подобни изречения да звучат твърде странно поради успоредната употреба на различните по число форми, те трябва да се изграждат точно по този начин. В масовата практика обаче редуването на формите води до уеднаквяването им, като все повече натезава съобразяването с пола на лицето, към което се обръщаме. Така нашият израз на учтивост води до пренебрегването на граматическите правила, от което страда самата ни инак книжовна реч.